

อภิธัมมัตถสังคหะแปล

ปริจเฉทที่ ๒ เจตสิก

(โวหารัตถนัย สัททัตถนัย)

หลักสูตรบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก

พระมหาสมปอง มุทิโต

สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก

วัดวิหารธรรม บ้านศรีวิราช ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

๒. ทุตติยปริจเฉท

เจตสิกสงคหวิภาค หมวดจำแนกเจตสิกสังคหะ

สมปโยคลกฺขณ ลักษณะการประกอบกับจิต

[๑] เอกุปฺปาทนิโรธา จ เอกาลมฺพนวตฺตุกา
เจโตยฺยตฺตา ทฺวิปญฺญาส ธมฺมา เจตสิกา มตา.

บัณฑิตพึงทราบเจตสิกธรรม ๕๒ ประการซึ่งเป็นเจโตยฺยตฺตลักษณะ คือ เกิดพร้อมกับจิต
ดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์เดียวกับจิต และมีที่อาศัยอันเดียวกันกับจิต

ธมฺมา เจตสิกา เจตสิกธรรมทั้งหลาย เจโตยฺยตฺตา อันประกอบในจิต ทฺวิปญฺญาส มี ๕๒ ดวง (ปณฺธิ
เตน) มตา อันบัณฑิตพึงทราบว่ เอกุปฺปาทนิโรธา มีความเกิดและความดับพร้อมกับจิต เอกาลมฺพนวตฺตุกา
จ มีอารมณ์และมีที่อาศัยเดียวกันกับจิต.

อญฺญสมานเจตสิก เจตสิกที่เสมอกันกับจิต

[๒] กถํ ฝลฺโส เวทนา สญฺญา เจตนา เอกคฺคตา ชีวิตินฺทฺริยํ มนสิกาโร
เจติ สตฺติเม เจตสิกา สัพฺพจิตฺตสาธารณา นาม.

เจตสิกทั้ง ๕๒ ดวงนั้น ได้แก่อะไรบ้าง ? เจตสิก ๗ ดวงเหล่านี้ คือ ฝลฺสะ (สภาวะธรรม
ที่กระทบอารมณ์) เวทนา (สภาวะธรรมที่เสวยอารมณ์) สญฺญา (สภาวะธรรมที่จำอารมณ์)
เจตนา (สภาวะธรรมที่กระตุ้นเตือนสัมปยุตตธรรมในอารมณ์) เอกคฺคตา (สภาวะธรรมที่ตั้งมั่น
ในอารมณ์เดียว) ชีวิตินฺทฺริยํ (สภาวะธรรมที่รักษาสัมปยุตตธรรม) มนสิการ (สภาวะธรรมที่
มุ่งและนำสัมปยุตตธรรมสู่อารมณ์) ชื่อว่า สัพฺพจิตฺตสาธารณเจตสิก

(ทฺวิปญฺญาส เจตสิกา เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๕๒ ดวง) กถํ ะไรบ้าง ? สตฺติ อิเม เจตสิกา เจตสิก
ทั้งหลาย ๗ ดวงเหล่านี้ ฝลฺโส เวทนา สญฺญา เจตนา เอกคฺคตา ชีวิตินฺทฺริยํ มนสิกาโร จ อิติ คือ ฝลฺสะ
เวทนา สญฺญา เจตนา เอกคฺคตา ชีวิตินฺทฺริยํ และมนสิการ สัพฺพจิตฺตสาธารณา นาม ชื่อว่าสัพฺพจิตฺตสาธารณ
เจตสิก (เจตสิกที่ประกอบได้ทั่วไปในจิตทั้งปวง).

[๓] วิตฺกโก วิจาโร อธิโมกฺโข วีริยํ ปิติ ฌนฺโท เจติ ฌ อิเม เจตสิกา
ปกิณฺณกา นาม.

เจตสิก ๖ ดวง เหล่านี้คือ วิตฺก (สภาวะธรรมที่ยกสัมปยุตตธรรมสู่อารมณ์) วิจาร (สภาวะ
ธรรมที่เคล้าคลึงอารมณ์) อธิโมกฺข์ (สภาวะธรรมที่ตัดสินอารมณ์) วีริยะ (สภาวะธรรมที่มีความ
พยายามในอารมณ์) ปิติ (สภาวะธรรมที่อึดใจในอารมณ์) และ ฌนฺทะ (สภาวะธรรมที่ปรารณา
อารมณ์) ชื่อว่า ปกิณฺณกเจตสิก

ฌ อิเม เจตสิกา เจตสิกทั้งหลาย ๖ ดวงเหล่านี้ วิตฺกโก วิจาโร อธิโมกฺโข วีริยํ ปิติ ฌนฺโท จ อิติ คือ
วิตก วิจาร อธิโมกข์ วีริยะ และนันทะ ปกิณฺณกา นาม ชื่อว่าปกิณฺณกเจตสิก (เจตสิกที่กระจายไปในจิตทุกภุมิ).

[๔] เอมิเมเต เตรส เจตสิกกา อญฺญสมานาติ เวทิตพฺพา.

บ้นทิตพิงทราบเจตสิก ๑๓ ดวงเหล่านี้ ชื่อว่า อัญญสมานาเจตสิก

เวทิตพฺพา อ้นบ้นทิตพิงทราบ เหว อย่างนี้ อิติ ว่า อิเม เอเต เตรส เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวงเหล่านี้ อญฺญสมานา ชื่อว่าอัญญสมานเจตสิก.

อกุสลเจตสิก เจตสิกที่เป็นอกุศล

[๕] โมโห อหิริกั อโนตตปฺปํ อุทฺธจจํ โลภโก ทิฏฺฐิจิ มาโน โทโส อิสฺสา มจฺจนริยํ กุกฺกจจํ ถีนํ มิทฺธํ วิจิกิจฺฉา เจติ จุทฺทสิเม เจตสิกกา อกุสลลา นาม.

เจตสิก ๑๔ ดวงเหล่านี้ คือ โมหะ (สภาวะธรรมที่หลงในอารมณ์) อหิริกะ (สภาวะธรรมที่ไม่ระอายต่อบาปทุจริต) อโนตตปะ (สภาวะธรรมที่ไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปทุจริต) อุทถัจจะ (สภาวะธรรมที่ฟุ้งซ่านในอารมณ์) โลภะ (สภาวะธรรมที่อยากได้และติดอยู่ในอารมณ์) ทิฏฐิจิ (สภาวะธรรมที่เห็นผิดในอารมณ์) มานะ (สภาวะธรรมที่ถือตนในอารมณ์) โทสะ (สภาวะธรรมที่ประทุษร้ายในอารมณ์) อิสสา (สภาวะธรรมที่ริษยาในคุณความดีของผู้อื่น) มัจจนริยะ (สภาวะธรรมที่ตระหนี่คุณความดีของตน) กุกกัจจะ (สภาวะธรรมที่รำคาญใจในอารมณ์) ถีนะ (สภาวะธรรมที่หดหู่ในอารมณ์) มิทธะ (สภาวะธรรมที่เชื่องซึมในอารมณ์) และ วิจิกิจฉา (สภาวะธรรมที่สงสัยในพระรัตนตรัยเป็นต้น) ชื่อว่า อกุศลเจตสิก

จุทฺทสิ อิเม เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลาย ๑๔ ดวงเหล่านี้ โมโห อหิริกั อโนตตปฺปํ อุทฺธจจํ โลภโก ทิฏฺฐิจิ มาโน โทโส อิสฺสา มจฺจนริยํ กุกฺกจจํ ถีนํ มิทฺธํ วิจิกิจฺฉา จ อิติ คือ โมหะ อหิริกะ อโนตตปฺปะ อุทถัจจะ โลภะ ทิฏฐิจิ มานะ โทสะ อิสสา มัจจนริยะ กุกกัจจะ ถีนะ มิทธะ และ วิจิกิจฉา อกุสลลา นาม ชื่อว่าอกุศลเจตสิก.

โสภณเจตสิก เจตสิกที่ดีงาม

[๖] สทฺธา สติ หิริ โอตตปฺปํ อโลภโก อโทโส ตตรมฺชฌตตตา กายปฺปสฺสทฺธิ จิตฺตปฺปสฺสทฺธิ กายลหฺตุตา จิตฺตลหฺตุตา กายมฺมุตา จิตฺตมฺมุตา กายกมฺมณฺณตตา จิตฺตกมฺมณฺณตตา กายปาคฺคณฺณตตา จิตฺตปาคฺคณฺณตตา กายชุกฺกตา จิตฺตชุกฺกตา เจติ เอกฺกณวีสติเม เจตสิกกา โสภณสาธาธรรมา นาม.

เจตสิก ๑๕ ดวงเหล่านี้คือ สัทธา (สภาวะธรรมที่น้อมใจเชื่อในพระรัตนตรัยเป็นต้น) สติ (สภาวะธรรมที่ระลึกได้) หิริ (สภาวะธรรมที่ระอายต่อบาปทุจริต) โอตตปะ (สภาวะธรรมที่เกรงกลัวผลของบาปทุจริต) อโลภะ (สภาวะธรรมที่ไม่อยากได้และติดอยู่ในอารมณ์) อโทสะ (สภาวะธรรมที่ไม่ประทุษร้ายในอารมณ์) ตตรมชฌตตตา (สภาวะธรรมที่วางตนเป็นกลางในอารมณ์) กายปัสสัทธิ (สภาวะธรรมที่เป็นความสงบของเจตสิกขันธ์ ๓) จิตตปัสสัทธิ (สภาวะธรรมที่เป็นความสงบของจิต) กายลหุตตา (สภาวะธรรมที่เป็นความเบาของเจตสิกขันธ์ ๓) จิตตลหุตตา (สภาวะธรรมที่เป็นความเบาของจิต) กายมุตตา (สภาวะธรรมที่เป็นความอ่อนของเจตสิกขันธ์ ๓) จิตตลหุตตา (สภาวะธรรมที่เป็นความอ่อนของจิต) กายกัมมัญญุตตา (สภาวะธรรมที่เป็นความควรแก่การงานของเจตสิกขันธ์ ๓) จิตตกัมมัญญุตตา (สภาวะธรรมที่เป็นความควรแก่การงานของ

จิต) กายปาคูญญตา (สภาวะธรรมที่เป็นความคล่องแคล่วของเจตสิกชั้นที่ ๓) จิตตปาคูญญตา (สภาวะธรรมที่เป็นความคล่องแคล่วของจิต) กายชุกกตา (สภาวะธรรมที่เป็นความตรงแห่งเจตสิกชั้นที่ ๓) จิตตชุกกตา (สภาวะธรรมที่เป็นความตรงแห่งจิต) ชื่อว่า โสภณสาธารณเจตสิก

เอภูนวีสติ อิมะ เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลาย ๑๙ ดวงเหล่านี้ สทฐา สติ ทิริ โอตตปโป อโลโก อโทโส ตตรมชฺเมตตตา กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมฺหุตา จิตตมฺหุตา กายกมฺมณฺณตา จิตตกมฺมณฺณตา กายปาคูญญตา จิตตปาคูญญตา กายชุกกตา จิตตชุกกตา จ อิติ คือ สัทฐา สติ ทิริ โอตตปโป อโลโก อโทสะ ตตรมชฺเมตตตา กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมฺหุตา จิตตมฺหุตา กายกมฺมณฺณตา จิตตกมฺมณฺณตา กายปาคูญญตา จิตตปาคูญญตา กายชุกกตา และ จิตตชุกกตา โสภณสาธารณนาม ชื่อว่า โสภณสาธารณเจตสิก (เจตสิกที่ประกอบทั่วไปในโสภณจิต).

[๑๗] สัมมาวาจา สัมมากมฺมนโต สัมมาอาชีโว เจติ ติสฺโส วิรติโย นาม.

เจตสิก ๓ ดวงคือ สัมมาวาจา (สภาวะธรรมที่เว้นจากวจีทุจริต ๔ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานที่เป็นอาชีวะ) สัมมากมฺมนตะ (สภาวะธรรมที่เว้นจากกายทุจริต ๓ ที่ไม่เกี่ยวกับการงานที่เป็นอาชีวะ) สัมมาอาชีวะ (สภาวะธรรมที่เว้นจากมิจฉาอาชีวะซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานที่เป็นอาชีวะ) ชื่อว่า วิรติเจตสิก

เตสฺโส (เจตสิกกา) เจตสิกทั้งหลาย ๓ ดวง สัมมาวาจา สัมมากมฺมนโต สัมมาอาชีโว จ อิติ คือ สัมมาวาจา สัมมากมฺมนตะ และ สัมมาอาชีวะ วิรติโย นาม ชื่อว่า วิรติเจตสิก (เจตสิกเครื่องเว้นจากบาป).

[๑๘] กรุณา มุทิตา อปฺปมณฺญาโย นามาติ สพฺพธาปิ ปณฺณินฺทริเยน สทฺธิ ปณฺจวีสติเม เจตสิกกา โสภนาติ เวทิตพฺพา.

เจตสิก ๒ ดวง คือ กรุณา (สภาวะธรรมที่มีทุกขิตัตตวบัญญัติเป็นอารมณ์) มุทิตา (สภาวะธรรมที่มีสุขิตัตตวบัญญัติเป็นอารมณ์) ชื่ออัปมัญญาเจตสิก พร้อมทั้งปณฺณินฺทริย (สภาวะธรรมที่รู้แจ้งตามเป็นจริง) รวมทั้งหมดเป็นเจตสิก ๒๕ ดวง บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นว่า ชื่อว่า โสภณเจตสิก

กรุณา มุทิตา กรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิก เวทิตพฺพา พึงทราบว่าเป็นว่า อิติ ว่า อปฺปมณฺญาโย นาม ชื่อว่า อัปมัญญาเจตสิก, อิมะ เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลายเหล่านี้ ปณฺณินฺทริเยน สทฺธิ กับด้วยปณฺณินฺทริย สพฺพธาปิ โดยประการทั้งปวง ปณฺจวีสติ มี ๒๕ ดวง เวทิตพฺพา พึงทราบว่าเป็นว่า อิติ ว่า โสภณา ชื่อว่า โสภณเจตสิก.

[๑๙] เอตตาวตา จ :-

เตรสญฺสมานา จ

จฺจุทฺทสากุสลา ตธา

โสภนา ปณฺจวีสติ

ทฺวิปณฺณาส ปวฺจจเร.

อนึ่งด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านั้น ท่านกล่าวเจตสิกไว้ ๕๒ ดวง คือ อัญญสมานาเจตสิก ๑๓ ดวง อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง และโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง

จ อนึ่ง เอตตาวตา โดยประมาณเท่านั้น (เจตสิกกา) เจตสิกทั้งหลาย ทฺวิปณฺณาส มี ๕๒ ดวง อิติ คือ อญฺญสมานา อัญญสมานเจตสิก เเตรส มี ๑๓ ดวง, อกุสลา อกุศลเจตสิก จฺจุทฺทส มี ๑๔ ดวง, โสภนา โสภณเจตสิก ปณฺจวีสติ มี ๒๕ ดวง ปวฺจจเร อันท่านย่อหมกล่าวไว้.

สมปโยคนย วิธีประกอบเจตสิกในจิต

[๑๐] เตสํ จิตตาวียุตตานํ ยถาโยคมิโต ปริ
จิตตูปปาเทสุ ปจฺเจกํ สมปโยโค ปวฺจจติ.

เบื้องหน้าจากนี้ไป ข้าพเจ้าจะแสดงการประกอบเจตสิกเหล่านั้น กับจิตอันเป็นที่อาศัยเกิด(ของเจตสิก) แต่ละดวงตามแต่ที่ประกอบได้

อิโต ปริ เบื้องหน้าจากนี้ สมปโยโค การประกอบ เตสํ (เจตสิกานํ) แห่งเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น จิตตาวียุตตานํ อันประกอบกับจิต จิตตูปปาเทสุ ในที่ที่เกิดขึ้นแห่งจิตทั้งหลาย ปจฺเจกํ แต่ละดวง (มยา) อันข้าพเจ้า ปวฺจจติ จะกล่าว ยถาโยคํ ตามสมควร.

[๑๑] สตฺต สพฺพตฺถ ยฺชฺชุนฺติ ยถาโยคํ ปกิณฺณกา
จฺหฺทสา กุสเสว โสภเนเสว โสภนา.

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวงประกอบกับจิตได้ทั้งหมด ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวงประกอบกับจิตได้ตามสมควร อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับอกุศลจิตเท่านั้น โสภณเจตสิก ๒๕ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับโสภณจิตเท่านั้น

สตฺต (เจตสิก) (สัพพสาธารณเจตสิกทั้งหลาย ๗ ดวง ยฺชฺชุนฺติ ย่อมประกอบ สพฺพตฺถ (จิตเตสํ) ในจิตทั้งหลายทั้งปวง, ปกิณฺณกา ปกิณณกเจตสิกทั้งหลาย (๖ ดวง) ยฺชฺชุนฺติ ย่อมประกอบ ยถาโยคํ ตามสมควร, จฺหฺทส (อกุศล) อกุศลเจตสิกทั้งหลาย ๑๔ ดวง ยฺชฺชุนฺติ ย่อมประกอบ อกุสเสสุ เหว ในอกุศลจิตทั้งหลายเท่านั้น, โสภนา (เจตสิก) โสภณเจตสิกทั้งหลาย (๒๕ ดวง) ยฺชฺชุนฺติ ย่อมประกอบ โสภเนสุ เหว ในโสภณจิตเท่านั้น.

อณฺเวยสฺมาณเจตสิกสมปโยคนย วิธีประกอบอัญญสฺมาณเจตสิก ๑๓

[๑๒] กถํ สพฺพจิตฺตสาธารณา ตาว สตฺติเม เจตสิกา สพฺเพสุปิ เอกุณฺนวุ
ติจิตตูปปาเทสุ ลพฺภานฺติ.

เจตสิก ๗ ดวงที่ทั่วไปแก่จิตทั้งปวงเหล่านี้ ย่อมเกิดได้ในจิตอันเป็นที่เกิด(ของเจตสิก) ๘๘ ดวงทั้งหมดก่อน

(อณฺเวยสฺมาณเจตสิกา อัญญสฺมาณเจตสิกทั้งหลาย ยฺชฺชุนฺติ ย่อมประกอบ) กถํ อย่างไร ? ตาว ในเบื้องต้น สพฺพจิตฺตสาธารณ สตฺติ อิเม เจตสิกา สัพพจิตตสาธารณเจตสิกทั้งหลาย ๗ ดวงเหล่านี้ ลพฺภานฺติ (อันท่าน)ย่อม(ประกอบ)ได้ สพฺเพสุปิ เอกุณฺนวุติจิตตูปปาเทสุ ในจิตอันเป็นที่เกิด ๘๘ ดวงทั้งหลายทั้งปวง.

[๑๓] ปกิณฺณเกสุ ปน วิตกฺโก ตาว ทฺวิปญฺจวิญญาณวชฺชิตกามาวจรจิตฺเตสุ
เจว เอกาทสสุ ปจฺมชฺฌานจิตฺเตสุ เจติ ปญฺจปญฺญาตจิตฺเตสุ อุปฺปชฺชติ.

แต่ในบรรดาปกิณณกเจตสิก อันดับแรก วิตกเจตสิกประกอบกับจิตได้ ๕๕ ดวง คือ กามาวจรจิต ๔๔ เว้นทวิปัญญาวิญญาณจิต ๑๐ และปฐมฌานจิต ๑๑

ปน ส่วน ปกิณฺณเกสุ ในบรรดาปกิณณกเจตสิกทั้งหลาย (๖ ดวง) ตาว ในเบื้องต้น วิตกฺโก วิตก

อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิด ปญจปณฺณาสจิตฺเตสฺ ในจิต ๕๕ ดวงทั้งหลาย อิติ คือ ทวิปญฺจวิญญาณวชฺชิตกามาวจรจิตฺเตสฺ เจว ในกามาวจรจิต (๔๔ ดวง) อันเว้นจากทวิปญฺจวิญญาณจิต ๑๐ ด้วยนั้นเทียว เอกาทสฺส ปจฺมชฺฌมานจิตฺเตสฺ จ ในปจฺมชฺฌมานจิตทั้งหลาย ๑๑ ดวงด้วย.

[๑๔] วิจาโร ปน เตสฺ เจว เอกาทสฺส ทุตฺติยชฺฌมานจิตฺเตสฺ จาติ ฉสฺสภูจิจิตฺเตสฺ.

ส่วนวิจารเจตสิก ประกอบกับจิตได้ ๖๖ คือ กามาวจรจิต ๔๔ (เว้นทวิปญฺจวิญญาณจิต ๑๐) ปจฺมชฺฌมานจิต ๑๑ ทุตฺติยชฺฌมานจิต ๑๑

ปน ส่วน วิจาโร วิจารเจตสิก (อุปฺปชฺชติ) ย่อมเกิด ฉสฺสภูจิจิตฺเตสฺ ในจิต ๖๖ ดวงทั้งหลาย อิติ คือ เตสฺ เจว ในจิตทั้งหลาย(เหมือนวิตก)เหล่านั้นด้วยนั้นเทียว เอกาทสฺส ทุตฺติยชฺฌมานจิตฺเตสฺ จ ในทุตฺติยชฺฌมานจิตทั้งหลาย ๑๑ ดวงด้วย.

[๑๕] อธิโมกฺโข ทวิปญฺจวิญญาณวิจิกิจฺจาสหคตวชฺชิตจิตฺเตสฺ.

อธิโมกขเจตสิก ประกอบกับจิตได้ (๑๑๐ ดวง) ที่เว้นจากทวิปญฺจวิญญาณจิต ๑๐ วิจิกิจจาสัมปยุตตจิต ๑

อธิโมกฺโข อธิโมกฺขเจตสิก (อุปฺปชฺชติ) ย่อมเกิด ทวิปญฺจวิญญาณวิจิกิจฺจาสหคตวชฺชิตจิตฺเตสฺ ในจิต (๑๑๐ ดวง) อันเว้นจากทวิปญฺจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง และวิจิกิจจาสัมปยุต ๑ ดวง ทั้งหลาย.

[๑๖] วีริยํ ปญฺจทวาราวชฺชนทวิปญฺจวิญญาณสมปฏฺิฉนสนฺตีรณวชฺชิตจิตฺเตสฺ.

วีริยเจตสิก ประกอบกับจิตได้ (๑๐๕ ดวง) ที่เว้นจากปญฺจทวาราวชฺชนจิตต ๑ ทวิปญฺจวิญญาณจิต ๑๐ สัมปฏฺิฉนจิต ๒ ดวง สันตีรณจิต ๓ ดวง

วีริยํ วีริยเจตสิก (อุปฺปชฺชติ) ย่อมเกิด ปญฺจทวาราวชฺชนทวิปญฺจวิญญาณสมปฏฺิฉนสนฺตีรณวชฺชิตจิตฺเตสฺ ในจิต (๑๐๕ ดวง) อันเว้นจากปญฺจทวาราวชฺชนจิตต ๑ ดวง ทวิปญฺจวิญญาณจิต ๑๐ ดวง สัมปฏฺิฉนจิต ๒ ดวง และสันตีรณจิต ๓ ดวง ทั้งหลาย.

[๑๗] ปีติ โทมนสฺสเปกฺขาสหคตกายวิญญาณจตุตฺถชฺฌมานวชฺชิตจิตฺเตสฺ.

ปีติเจตสิกประกอบไม่ได้กับเจตสิก ๗๐ ดวง คืออุเบกขาโลภมูลจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ อุเบกขาอเหตุกจิต ๑๔ กายวิญญาณจิต ๒ อุเบกขากามาวจรโสภณจิต ๑๒ จิตฺตถมนานจิต ๑๑ ปญฺจมชฺฌานจิต ๒๓

ปีติ ปีติเจตสิก (อุปฺปชฺชติ) ย่อมเกิด โทมนสฺสเปกฺขาสหคตกายวิญญาณจตุตฺถชฺฌมานวชฺชิตจิตฺเตสฺ ในจิต (๕๑ ดวง) อันเว้นจาก(จิต ๗๐ ดวง คือ) โทสมูลจิต ๒ จิตอันประกอบด้วยอุเบกขา (ในโลภมูลจิต ๔ โมหมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๔ โสภณจิต ๑๒ และปญฺจมชฺฌาน ๒๓) กายวิญญาณจิต ๒ จิตฺตถมนาน ๑๑ ทั้งหลาย.

[๑๘] ฉนฺโท อเหตุกโมหฺหวชฺชิตจิตฺเตสฺ.

ฉนฺทเจตสิกประกอบไม่ได้กับจิต ๒๐ ดวง คือ โมหมูลจิต ๒ อเหตุกจิต ๑๘

ฉนฺโท ฉนฺทเจตสิก (อุปฺปชฺชติ) ย่อมเกิด อเหตุกโมหฺหวชฺชิตจิตฺเตสฺ ในจิต (๑๐๑ ดวง) อันเว้นจาก โมหมูลจิต ๒ และอเหตุกจิต ๑๘ ทั้งหลาย อิติ ด้วยประการฉะนี้.

[๑๙] เต ปน จิตตูปปาทา ยถากุณมฺ :-

ฉสภูจิจิ	ปญจปญญาส	เอกาทส	จ โสฬส
สตตติ	วีสติ	เจว	ปกิณณกวิวชฺชิตา.
ปญจปญญาส	ฉสภูจิจิ-	จสตตติ	ติสตตติ
เอกปญญาส	เจกุน-	สตตติ	สปกิณณกา.

จิตอันเป็นที่อาศัยเกิด(ของเจตสิก)เหล่านั้น ที่เว้นจากปกิณณกเจตสิกมี ๖๖ ดวง ๕๕ ดวง ๑๑ ดวง ๑๖ ดวง ๗๐ ดวง และ ๒๐ ดวง ตามลำดับ

ส่วนจิตอันเป็นไปพร้อมกับปกิณณกเจตสิก ๕๕ ดวง ๖๖ ดวง ๗๘ ดวง ๗๓ ดวง ๕๐ ดวง และ ๖๙ ดวง ตามลำดับ

ปน ก็ เต จิตตูปปาทา จิตอันเป็นที่อาศัยเกิดทั้งหลายเหล่านั้น ปกิณณกวิวชฺชิตา อันเว้นจากปกิณณกเจตสิก ฉสภูจิจิ ๖๖ ดวง ปญจปญญาส ๕๕ ดวง เอกาทส ๑๑ ดวง โสฬส ๑๖ ดวง สตตติ ๗๐ ดวง วีสติ จ และ ๒๐ ดวง ยถากุณมฺ ตามลำดับ.

(ปน ส่วน เต จิตตูปปาทา จิตอันเป็นที่อาศัยเกิดทั้งหลายเหล่านั้น) สปกิณณกา อันเป็นไปพร้อมด้วยปกิณณกเจตสิก ปญจปญญาส ๕๕ ดวง ฉสภูจิจิ ๖๖ ดวง อฏฺฐสตตติ ๗๘ ดวง ติสตตติ ๗๓ ดวง เอกปญญาส ๕๑ ดวง เจกุนสตตติ จ และ ๖๙ ดวง (ยถากุณมฺ ตามลำดับ).

อกุศลเจตสิกสมุปโยคนย วิธีประกอบอกุศลเจตสิก ๑๔

[๒๐] อกุศลเสสุ ปน โมโห อหิริกํ อนอตตูปปี อุทฺถจฺจญฺจาติ จตฺตาโรเม เจตสิกา สพฺพากุสลสาธารณา นาม, สพฺพेषุปี ทฺวาทสากุสลเสสุ ลพฺภนฺติ.

อนึ่ง บรรดาอกุศลเจตสิก เจตสิก ๔ ดวงเหล่านี้ คือ โมหะ อหิริกะ อนอตตูปปะ และ อุทฺถจฺจจะ ชื่อว่า สัพพากุศลโยคีเจตสิก ย่อมประกอบเฉพาะในอหุศลจิต ๑๒ ดวงเท่านั้น

ปน ก็ อกุศลเสสุ ในบรรดาอกุศลเจตสิกทั้งหลาย จตฺตาโร อิเม เจตสิกา เจตสิกทั้งหลาย ๔ ดวงเหล่านี้ โมโห อหิริกํ อนอตตูปปี อุทฺถจฺจ จ อิติ คือ โมหะ อหิริกะ อนอตตูปปะ และ อุทฺถจฺจจะ สพฺพากุศลสาธารณา นาม ชื่อว่าสัพพอกุศลสาธารณะ, ลพฺภนฺติ อันท่านย่อมได้ (ย่อมประกอบ) สพฺพेषุปี ทฺวาทสากุสลเสสุ ในอกุศลจิต ๑๒ ดวงทั้งหลาย ทั้งปวง.

[๒๑] โลโภ อฏฺฐสฺสุ โลกสทคตจิตฺเตเสว ลพฺภติ.

โลภเจตสิก ประกอบได้กับโลภมูลจิต ๘ ดวง

โลโภ โลภเจตสิก ลพฺภติ ย่อมประกอบ อฏฺฐสฺสุ โลกสทคตจิตฺเตสุ เหว ในโลภมูลจิตทั้งหลาย ๘ ดวงเท่านั้น.

[๒๒] ทิฏฺฐิจิ จตฺตฺส ทิฏฺฐิจิตฺตสมฺปยุตฺเตสุ.

ทิฏฐิเจตสิก ประกอบได้กับทิฏฐิจิตสัมปยุตตจิต ๔ ดวง

ทิวฺจฺจิทฺติ ทิวฺจฺจิตฺตํ (ลพฺภติ ย่อมประกอบ) จตุสฺส ทิวฺจฺจิตฺตสมฺปยุตฺเตสฺส ในจิตอันประกอบด้วยความเป็นพิศทั้งหลาย ๔ ดวง.

[๒๓] มาโน จตุสฺส ทิวฺจฺจิตฺตวิปฺปยุตฺเตสฺส.

มานเจตสิก ประกอบได้กับทิวฺจฺจิตฺตวิปฺปยุตฺตจิต ๔ ดวง

มาโน มานเจตสิก (ลพฺภติ ย่อมประกอบ) จตุสฺส ทิวฺจฺจิตฺตวิปฺปยุตฺเตสฺส ในจิตอันไม่ประกอบด้วยความเป็นพิศทั้งหลาย ๔ ดวง.

[๒๔] โทโส อีสฺสา มัจฉริยํ กุกฺกัจจะ จิตฺเตสฺส ปฏฺธิสมฺปยุตฺตจิตฺเตสฺส.

เจตสิก ๔ ดวง คือ โทสะ อีสสา มัจฉริยะ และกุกฺกัจจะ ประกอบได้กับปฏฺธิสมฺปยุตฺตจิต ๒ ดวง

(จตุตฺตารอ อิม เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลาย ๔ ดวงเหล่านี้) โทโส อีสฺสา มัจฉริยํ กุกฺกัจจํ จ อิติ คือ โทสะ อีสฺสา มัจฉริยะ และ กุกฺกัจจะ (ลพฺภติ ย่อมประกอบ) ทิวฺจฺจิทฺติ ปฏฺธิสมฺปยุตฺตจิตฺเตสฺส ในจิตอันประกอบด้วยปฏฺธิทั้งหลาย ๒ ดวง.

[๒๕] ถีนมิทฺถํ ปณฺจสฺส สสงฺขาริกจิตฺเตสฺส.

ถีนเจตสิก และมิทฺถเจตสิก ประกอบกับอกุศลสังขาริกจิต ๕ ดวง

ถีนมิทฺถํ ถีนเจตสิก และ มิทฺถเจตสิก (ลพฺภติ ย่อมประกอบ) ปณฺจสฺส สสงฺขาริกจิตฺเตสฺส ในจิตอันเป็นสังขาริกทั้งหลาย ๕ ดวง.

[๒๖] วิจิกฺกฉา วิจิกฺกฉาสทฺทจิตฺเตสฺส.

วิจิกฺกฉาเจตสิกประกอบกับวิจิกฺกฉาสัมปยุตฺตจิตเท่านั้น

วิจิกฺกฉา วิจิกฺกฉาเจตสิก (ลพฺภติ ย่อมประกอบ) วิจิกฺกฉาสทฺทจิตฺเตสฺส ในจิตอันประกอบด้วยวิจิกฺกฉาเท่านั้น อิติ ด้วยประการฉะนี้.

[๒๗] สพฺพปาปฺญญเณสฺส จตุตฺตารอ	โลภมฺมุเล ตโย คตา
โทสมฺมุเลสฺส จตุตฺตารอ	สสงฺขารา ทวยํ ตธา.
วิจิกฺกฉา วิจิกฺกฉา-	จิตฺเต จาติ จตุทฺทส
ทฺวาทสา กุสเลสฺส	สมฺปยุชฺชนฺติ ปณฺจธา.

อกุศลเจตสิก ๑๔ ประกอบกับอกุศลจิต ๑๒ ดวง จัดเป็น ๕ นัย คือ เจตสิก ๔ ดวง ประกอบกับอกุศลจิตทั้งหมด เจตสิก ๓ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับโลภมฺมุลจิต เจตสิก ๔ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับโทสมฺมุลจิต เจตสิก ๒ ดวง ประกอบได้เฉพาะกับอกุศลสังขาริกจิต วิจิกฺกฉาเจตสิกประกอบกับวิจิกฺกฉาสัมปยุตฺตจิตเท่านั้น

จตุทฺทส (อกุสลา) อกุศลเจตสิกทั้งหลาย ๑๔ ดวง สมฺปยุชฺชนฺติ ย่อมประกอบ ทฺวาทสา กุสเลสฺส เหว ในอกุศลจิต ๑๒ ดวงทั้งหลายเท่านั้น ปณฺจธา โดยแบ่งเป็น ๕ นัย อิติ คือ จตุตฺตารอ (เจตสิก) เจตสิก

ทั้งหลาย ๔ ดวง (ปยุชฺชนฺติ) ย่อมประกอบ สพฺพปุณฺณเมสฺส ในอกุศลจิตทั้งปวงทั้งหลาย, ตโย (เจตสิก) เจตสิกทั้งหลาย ๓ ดวง ตตา ประกอบแล้ว โสภณฺนุส ในโสภณฺนุสจิต, จตฺตารโ (เจตสิก) เจตสิกทั้งหลาย ๔ ดวง (ปยุชฺชนฺติ) ย่อมประกอบ โทสมฺมุสฺส ในโทสมฺมุสฺสจิตทั้งหลาย, ทวฺยฺ เจตสิก ๒ ดวง (ปยุชฺชนฺติ) ย่อมประกอบ ตถา สสงฺขาร ในจิตอันเป็นสสังขาริกเท่านั้น, วิจิกิฉฺชา จ และวิจิกิฉฺชาเจตสิก (ปยุชฺชนฺติ) ย่อมประกอบ วิจิกิฉฺชาจิตฺเต ในวิจิกิฉฺชาสัมปยุตฺตจิต.

โสภณเจตสิกสมุปโยคนย วิธีประกอบโสภณเจตสิก ๒๕

[๒๕] โสภเนสฺส ปน โสภณสาธาธนา ตาว เอกฺกนวิสตฺติเม เจตสิกกา สพฺเพสุปิ เอกฺกนสมฺมุจฺจิสฺโสภณจิตฺเตสฺส สวิชฺชนฺติ.

อนึ่งบรรดาโสภณเจตสิก อันดับแรก โสภณสาธาธณเจตสิก ๑๙ ดวง ประกอบได้กับโสภณจิต ๕๙ ดวงทั้งหมด

ปน ก็ โสภเนสฺส ในบรรดาโสภณเจตสิกทั้งหลาย ตาว ในเบื้องต้น เอกฺกนวิสตฺติ อิเม เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลาย ๑๙ ดวงเหล่านี้ โสภณสาธาธนา อันทั่วไปในโสภณจิต สวิชฺชนฺติ ย่อมประกอบ สพฺเพสุปิ เอกฺกนสมฺมุจฺจิสฺโสภณจิตฺเตสฺส ในโสภณจิต ๕๙ ดวงทั้งหลาย แม้ทั้งปวง.

[๒๖] วิรติโย ปน ติสฺโสปิ โลกุตฺตรจิตฺเตสฺส สพฺพธาปิ นียตา เอกโตว ลพฺภนฺติ, โลกียेषฺส ปน กามาวจรกฺุสเลเสวว กทาจิ สนฺทิสฺสนฺติ วิสฺสุ วิสฺสุ.

ส่วนวิรติเจตสิก ๓ ดวง ย่อมประกอบแน่นอนพร้อมเพรียงกันกับโลกุตตรจิต ๘ โดยประการทั้งปวง แต่บรรดาโลกียจิต วิรติเจตสิก ย่อมประกอบกับกามาวจรกุศลจิตเป็นบางครั้ง บางคราวเท่านั้นและไม่ประกอบพร้อมกัน

ปน ก็ ติสฺโสปิ วิรติโย วิรติเจตสิกทั้งหลาย ๓ ดวง นียตา เอกโตว ลพฺภนฺติ ย่อมประกอบโดยเป็นอันเดียวกันแน่นอน สพฺพธาปิ โลกุตฺตรจิตฺเตสฺส ในโลกุตตรจิตทั้งหลาย แม้ทั้งปวง, ปน ส่วน โลกียेषฺส ในโลกียจิตทั้งหลาย วิรติโย วิรติเจตสิกทั้งหลาย วิสฺสุ วิสฺสุ สนฺทิสฺสนฺติ ย่อมปรากฏแยกกัน กามาวจรกฺุสเลเสวว ในกามาวจรกุศลจิตทั้งหลายเท่านั้น กทาจิ ในกาลบางคราว.

[๓๐] อปฺปมณฺญาโย ปน ทวาทสฺส ปญฺจมชฺฌมานวชฺชิตมคฺคตจิตฺเตสฺส เจว กามาวจรกฺุสเลสฺส จ สเหตุกคามาวจรกิริยจิตฺเตสฺส จาติ อญฺจวิสตฺติจิตฺเตเสวว กทาจิ นานา หุตฺวา ชายนฺติ, อุกฺุขาสหคเตสฺส ปเนตฺถ กรุณามุทิตา น สนฺตฺติ เกจิวทฺตฺติ.

ส่วนอัปมัญญาเจตสิก ๒ ย่อมแยกกันประกอบและประกอบเฉพาะบางคราวเท่านั้นในจิต ๒๘ ดวง คือ มหคคตจิต ๑๒ ดวงเว้นปัญจมชฌานจิต ในกามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง และในกามาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง อนึ่ง ในจิต ๒๘ ดวงที่ประกอบกับอัปมัญญาเจตสิกนี้อาจารย์บางท่านย่อมกล่าวว่ากรุณาและมุทิตาไม่ประกอบกับจิตที่เป็นอุเบกขา

ปน ก็ อปฺปมณฺญาโย อัปมณฺญาเจตสิกทั้งหลาย นานา หุตฺวา ชายนฺติ ย่อมเกิด(ประกอบ)แยก

กัน กทาจิ ในกาลบางคราว อฏฺฐวีสติจิตฺเตสุ เหว ในจิต ๒๘ ดวงทั้งหลายเท่านั้น อิติ คือ ทวาทสสุ ปญฺจมขุฌมานวขุจิตฺตมหคฺคตจิตฺเตสุ เหว ในมหคฺคตจิตอันเว้นจากปญฺจมฌมาน ๑๒ ดวงด้วย กามาวจรกุสเลสฺ จ ในกามาวจรกุสฺลจิตทั้งหลายด้วย สเหตุกกามาวจรกิริยจิตฺเตสุ จ ในสเหตุกกามาวจรกิริยาจิตทั้งหลายด้วย, ปน อนึ่ง เอตถ ในจิต ๒๘ ดวงทั้งหลายเหล่านี้ เกจิ (อาจารย์ทั้งหลาย) บางพวก วทนฺติ ย่อมกล่าว อิติ ว่า กรุณามุทิตา กรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิกทั้งหลาย น สนฺติ ย่อมไม่มี อุเปกฺกาสทคฺเตสุ ในจิตทั้งหลายอันประกอบด้วยอุเบกขา.

[๓๑] ปญญา ปน ทวาทสสุ ฌานสมฺปยุตฺตกามาวจรจิตฺเตสุ เหว สพฺพสฺสุปิ ปญฺจตีสมหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺเตสุ จาติ สตฺตจตฺตาลีสจิตฺเตสุ สมฺปโยคํ คจฺจตฺติ.

อนึ่ง ปญญาเจตสิกย่อมถึงการประกอบกับจิต ๔๗ ดวง คือกามาวจรโสภณจิตที่เป็นญาณสัมปยุต ๑๒ ดวง มหคฺคตจิต และโลกุตฺตรจิต ๓๕ ดวงทั้งหมด

ปน อนึ่ง ปญญา ปญญาเจตสิก คจฺจตฺติ ย่อมถึง(ประกอบ) สตฺตจตฺตาลีสจิตฺเตสุ ในจิต ๔๗ ดวงทั้งหลาย สมฺปโยคํ ตามสมควร อิติ คือ ทวาทสสุ ฌานสมฺปยุตฺตกามาวจรจิตฺเตสุ เหว ในกามาวจรจิตอันสัมปยุตด้วยปญญาทั้งหลาย ๑๒ ดวงด้วยนั้นเทียว สพฺพสฺสุปิ ปญฺจตีสมหคฺคตโลกุตฺตรจิตฺเตสุ จ ในมหคฺคตจิตและโลกุตฺตรจิต ๓๕ ดวงทั้งหลายทั้งปวงด้วย อิติ ด้วยประการฉะนี้.

[๓๒]	เอกฺกนวีสติ ฌมฺมา	ชายนฺเตกฺกนสฺสฺฐิจฺสุ
	ตโย โสฬสจิตฺเตสุ	อฏฺฐวีสติยํ ทวฺยํ.
	ปญญา ปกาสิตา สตฺต-	จตฺตาลีสฺวิเธสุปิ
	สมฺปยุตฺตา จตฺตเวว	โสภเนสฺสว โสภนา.

เจตสิก ๑๙ ดวงประกอบกับจิต ๕๙ ดวง เจตสิก ๓ ดวง ประกอบกับจิต ๑๖ ดวง เจตสิก ๒ ดวง ประกอบกับจิต ๒๘ ดวง ปญญาเจตสิก ท่านแสดงไว้ในจิต ๔๗ ดวง โสภณเจตสิกประกอบกับโสภณจิต ๔ นัยเท่านั้น

เอกฺกนวีสติ ฌมฺมา เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๑๙ ชายนฺติ ย่อมเกิด(ประกอบ) เอกฺกนสฺสฺฐิจฺสุ ในจิต ๕๙ ดวง, ตโย เจตสิก ๓ ดวง ชายนฺติ ย่อมเกิด(ประกอบ) โสฬสจิตฺเตสุ ในจิต ๑๖ ดวงทั้งหลาย, ทวฺยํ เจตสิก ๒ ดวง ชายนฺติ ย่อมเกิด(ประกอบ) อฏฺฐวีสติยํ ในจิต ๘ ดวง.

ปญญา ปญญาเจตสิก ปกาสิตา อันท่านแสดงไว้แล้ว สตฺตจตฺตาลีสฺวิเธสุปิ แม้ในจิต ๔๗ ดวงทั้งหลาย, โสภนา โสภณเจตสิกทั้งหลาย สมฺปยุตฺตา ท่านประกอบไว้แล้ว เหว จตฺตา โสภเนสฺสว เหว ในโสภณจิตทั้งหลาย ๔ ประเภท เท่านั้น.

[๓๓]	อิสฺสามจฺเจรกกุกฺกจ-	วิริตฺตกรุณาทโย
	นानา กทาจิ มาโน จ	ถินมิทฺถํ ตถา สห.

อิสฺสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก กุกฺกจฺเจตสิก วิริตีเจตสิก และกรุณาเจตสิก เป็นต้น ย่อมแยกๆ กันประกอบ และย่อมประกอบในกาลบางคราวเท่านั้น ส่วนมานเจตสิกย่อมประกอบได้ในกาลบางคราว และถินมิทฺถเจตสิกย่อมประกอบพร้อมกันในกาลบางคราว

อิสสามจฺเจรกกุกฺกจฺจวิริตฺตกรุณาทโย (เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลาย) มี อิสสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก กุกกุกจฺเจตสิก วิริตีเจตสิก และกรุณาเจตสิก เป็นต้น นานา กทาจิ (ยฺชฺชฺนฺติ) ย่อมประกอบแยกกันในกาลบางคราว, จ ส่วน มาโน มานเจตสิก กทาจิ (ยฺชฺชฺนฺติ) ย่อมประกอบในกาลบางคราว, ถีนมิทฺถ์ ถีนเจตสิกและมิทฺถ์เจตสิก สห (ยฺชฺชฺนฺติ) ย่อมประกอบพร้อมกัน ตถา กทาจิ ในกาลบางคราวเช่นกัน.

[๓๔] ยถาวุตฺตานุสาเรณ เสสา นียตโยคิโน
สงฺคฺหนฺย ปวกฺขามิ เตสํทานิ ยถารหํ.

ตามนัยที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วข้างต้น เจตสิกที่เหลือ จัดเป็นนียตโยคีเจตสิก บัดนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวสังคหณ์แห่งเจตสิกเหล่านั้นตามแต่จะประกอบได้

เสสา (เจตสิกกา) เจตสิกทั้งหลายที่เหลือ นียตโยคิโน (โทติ) เป็นนียตโยคี(คือประกอบแน่นอน) ยถาวุตฺตานุสาเรณ ตามนัย(อันข้าพเจ้า)กล่าวไว้แล้ว, อิทานิ ในกาลนี้ (อหํ) ข้าพเจ้า ปวกฺขามิ จักกล่าวสังคหณ์ ซึ่งสังคหณ์ย เตสํ (เจตสิกานํ) แห่งเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น ยถารหํ ตามสมควร จ ด้วย.

สงฺคฺหนฺย วิธิสงฺคฺราหะหิจิตกัปปเจตสิก

[๓๕] ฉตฺตีสานุตฺตเร ธมฺมา ปญฺจตีส มหคฺคเต
อฏฺฐตีสาปิ ลพฺภณฺติ กามาวจรโสภณเ.
สตฺตวีสตีปฺญญมฺหิ ทฺวาทสาเหตุเกติ จ
ยถาสมฺภวโยเคน ปญฺจธา ตตฺถ สงฺคโ.

ในเจตสิกเหล่านั้น มีสังคหณ์ ๕ นัยโดยการประกอบตามสมควรคือ เจตสิก ๓๕ ดวง ประกอบได้กับมหัคคจิต เจตสิก ๓๘ ดวง ประกอบได้กับกามาวจรโสภณจิต เจตสิก ๒๗ ดวง ประกอบได้กับอกุศลจิต เจตสิก ๑๒ ดวง ประกอบได้กับอเหตุกจิต

ตตฺถ (เจตสิเกสุ) ในเจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น สงฺคโ วิธิสงฺคฺราหะห (โทติ) ย่อมมี ปญฺจธา ๕ ประการ ยถาสมฺภวโยเคน โดยการประกอบตามสมควร (อิตฺติ) คือ ฉตฺตีส ธมฺมา เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๓๖ ดวง ลพฺภณฺติ ย่อมประกอบ อนุตฺตเร ในโลกุตตรจิต, ปญฺจตีส เจตสิกทั้งหลาย ๓๕ ดวง ลพฺภณฺติ ย่อมประกอบ มหคฺคเต ในมหัคคจิต, อฏฺฐตีสาปิ เจตสิกทั้งหลาย ๓๘ ดวง ลพฺภณฺติ ย่อมประกอบ กามาวจรโสภณ ในกามาวจรโสภณจิต.

โลกุตฺตรจิตฺตสงฺคฺหนฺย

[๓๖] กถํ โลกุตฺตเรสุ ตาว อฏฺฐสุ ปจฺมชฺฌมานิกจิตฺเตสุ อญฺญสมานา เตรสฺส เจตสิกกา อปฺปมญฺญาวชฺชิตา เตวีสตี โสภณเจตสิกกา เจติ ฉตฺตีส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺจนฺติ, ตถา ทฺวติยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวชฺชา, ตติยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจาร์วชฺชา, จตฺตฺตชฺฌมานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจาร์ปิติวชฺชา, ปญฺจชฺฌมานิกจิตฺเตสุปี อฺเปกฺกขาสหคฺตา เต เอว สงฺคยหนฺตีติ สพฺพถาปิ อฏฺฐสุ โลกุตฺตรจิตฺเตสุ ปญฺจกชฺฌานวเสน ปญฺจธา สงฺคโ โหตีติ.

เจตสิกย่อมถึงการประกอบกับจิตได้อย่างไร ? เบื้องแรกในโลกุตตรจิต เจตสิก ๓๖ ดวง คือ อัญญาสมานเจตสิก ๑๓ ดวง และโสภณเจตสิก ๒๓ ดวง เว้นอัปป์มัญญาเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในปฐมฌานิกจิต ๘ ดวง เหมือนกับที่กล่าวมานี้ เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในทุติยฌานิกจิต ๘ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิกและวิจารณ์เจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในตติยฌานิกจิต ๘ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก วิจารณ์เจตสิก และปิติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในรูปาวจรปัญจฌาน ๑๑ ดวง โดยประการที่กล่าวมานี้ ในโลกุตตรจิต ๘ ดวง จึงมีสังคหณ์ ๕ นัย โดยการจำแนกด้วยฌาน ๕ โดยประการทั้งปวง

(เจตสิกทั้งหลาย สงคฺยหนฺติ (อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า จิตฺเตสุ ในจิตทั้งหลาย) กถํ อยํ ภาสิ ? ตาว ในเบื้องต้น โลกุตฺตเรสุ ในบรรดาโลกุตตรจิตทั้งหลาย จตฺตีสํ รมฺมา เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๓๖ ดวง อิติ คือ อญฺญสมานา เทรสฺ เจตสิกา อัญญาสมานเจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวง เตรีสฺติ โสภณเจตสิกา จ และโสภณเจตสิกทั้งหลาย ๒๓ ดวง อันเว้นจากอัปป์มัญญาเจตสิก จจฺจติ ย่อมถึง สงคฺทํ ซึ่งการสงเคราะห์เข้า อฏฺฐสุ ปฐมฌานิกจิตฺเตสุ ในปฐมฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, ตถา เหมือนอย่างนั้น เต เอว (เจตสิก) เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั้นแล วิตกฺกาวชฺชํ อันเว้นจากวิตกเจตสิก สงคฺยหนฺติ (อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า ทุติยฌานิกจิตฺเตสุ ในทุติยฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, (เต เอว เจตสิก) เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั้นแล วิตกฺกวิจารวชฺชํ อันเว้นจากวิตกเจตสิกและวิจารณ์เจตสิก (สงคฺยหนฺติ อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า ตติยฌานิกจิตฺเตสุ ในตติยฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, (เต เอว เจตสิก) เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั้นแล วิตกฺกวิจารปิติวชฺชํ อันเว้นจากวิตกเจตสิก วิจารณ์เจตสิก และปิติเจตสิก (สงคฺยหนฺติ อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า จตฺตตฺตฌานิกจิตฺเตสุ ในจตฺตตตฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, (เต เอว เจตสิก) เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้นนั้นแล อุกฺกขาสทคฺคา อันประกอบด้วยอุเบกขาเจตสิก (สงคฺยหนฺติ อันท่าน)ย่อมสงเคราะห์เข้า ปญฺจฌานิกจิตฺเตสุปี แม้ในจตฺตตตฌานิกจิตทั้งหลาย ๘ ดวง, อิติ เพราะเหตุนี้ สงคฺโท การสงเคราะห์(เจตสิก) อฏฺฐสุ โลกุตฺตเรสุ ในโลกุตตรจิตทั้งหลาย ๘ ดวง โทติ ย่อมมี ปญฺจกขฺฌานวเสน ด้วยอำนาจแห่งฌานหมวด ๕ สัพพตฺยาปี ๕ ประการครบถ้วน อิติ ด้วยประการฉะนี้.

[๓๗] จตฺตีสํ ปญฺจตีสํ จ จตฺตตฺตีสํ ยถากุณฺมํ
เตตฺตีสํทวฺยมิจฺเจวํ ปญฺจจฺานุตฺตเร จิตา.

เจตสิกทั้งหลายที่ประกอบกับโลกุตตรจิต ๕ นัย อย่างนี้คือ เจตสิก ๓๖ ดวง เจตสิก ๓๕ ดวง เจตสิก ๓๔ ดวง เจตสิก ๓๓ ดวง และเจตสิก ๓๓ ดวงตามลำดับ

(เจตสิก) เจตสิกทั้งหลาย จิตา อันตั้งอยู่ อนุตฺตเร ในโลกุตตรจิต ปญฺจจฺา (โทติ) มี ๕ นัย ยถากุณฺมํ ตามลำดับ เหวํ อยํ อิติ คือ :- จตฺตีสํ เจตสิก ๓๖ ดวง ปญฺจตีสํ เจตสิก ๓๕ ดวง จตฺตตฺตีสํ เจตสิก ๓๔ ดวง เตตฺตีสํทวฺยํ เจตสิก ๓๓ ดวง และ ๓๓ ดวง.

มหัคคตจิตตสังคหนย

[๓๘] มหัคคเตสุ ปน ตีสุ ปจฺมชฺฌมานิกจิตฺเตสุ ดาว อญฺญสฺमानา เตรส เจตสิกกา, วิรติตฺตยวชฺชิตา ทฺวารวีสติ โสภณเจตสิกกา เจติ ปญฺจตีส ธมฺมา สงฺคหํ คจฺจนฺติ, กรุณามุทิตา ปเนตฺถ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพา, ตถา ทฺุตฺตยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวชฺชา, ตฺติยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ วิตกฺกวิจารวชฺชา, จตฺตฺตยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ วิตกฺก- วิจารปิตฺตวชฺชา, ปญฺจมชฺฌมานิกจิตฺเตสุ ปน ปนฺนรสฺสุ อปฺปมญฺญาโย น ลพฺภณฺตีติ สพฺพถาปิ สตฺตวีสติมหัคคตจิตฺเตสุ ปญฺจกชฺฌมานวเสน ปญฺจธาว สงฺคโห โหตีติ.

ส่วนในมหัคคตจิตทั้งหลาย เจตสิก ๓๕ ดวง คือ อัญญุสमानเจตสิก ๑๓ ดวง โสภณเจตสิก ๒๒ ดวง เว้นวิรติเจตสิก ๓ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในปฐมฌานิกจิต ๓ ดวง ก่อน อนึ่ง ในปฐมฌานิกจิตนี้ บัณฑิตพึงประกอบกรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิกแต่ละดวงเข้ากับจิตแต่ละดวง เหมือนกับที่กล่าวมาแล้ว เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในทุติยฌานิกจิต ๓ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก และวิจาร์เจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในตติยฌานิกจิต ๓ ดวง เจตสิกเหล่านั้น เว้นวิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก และปิติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในจตุตถฌานิกจิต ๓ ดวง ในรูปาวจรปัญจฌานจิต ๑๕ ดวง เว้นเจตสิกที่เป็นองค์ฌานดังกล่าวแล้วและเว้นอัปมัญญาเจตสิก เพราะเหตุนั้น ในมหัคคตจิต ๒๗ ดวงนี้มีสังคหนย ๕ นัย ด้วยการจำแนกตามฌาน ๕ โดยประการทั้งปวง

ปน ส่วน มหัคคเตสุ ในมหัคคตจิตทั้งหลาย ปญฺจตีส ธมฺมา เจตสิกธรรมทั้งหลาย ๓๕ ดวง อิติ คือ ดาว ในเบื้องต้น อญฺญสฺमानา เตรส เจตสิกกา อัญญุสฺमानเจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวง วิรติตฺตย- วชฺชิตา ทฺวารวีสติ โสภณเจตสิกกา จ และโสภณเจตสิกทั้งหลาย ๒๒ ดวง เว้นวิรติเจตสิก ๓ คจฺจนฺติ ย่อมถึง สงฺคหํ ซึ่งการสังเคราะห์เข้า ตีสุ ปจฺมชฺฌมานิกจิตฺเตสุ ในปฐมฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง, ปน อนึ่ง เอตฺถ ในปฐมฌานิกจิตนั้น กรุณามุทิตา กรุณาเจตสิกและมุทิตาเจตสิกทั้งหลาย (ปญฺหิตฺเตน) โยเชตพฺพา อันบัณฑิตสามารถประกอบ ปจฺเจกํ เอว อย่างละดวง, ตถา เหมือนกันนั้น วิตกฺกวชฺชา เจตสิกกา เจตสิกทั้งหลายอัน เว้นจากวิตก โยเชตพฺพา สามารถประกอบ ทฺุตฺตยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ ในทุติยฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง, เจตสิกกา วิตกฺกวิจารวชฺชา เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิตกเจตสิก และวิจาร์เจตสิก โยเชตพฺพา สามารถประกอบ จตฺตฺตยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง, เจตสิกกา วิตกฺกวิจารปิตฺตวชฺชา เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิตกเจตสิก วิจาร์เจตสิก และปิติเจตสิก โยเชตพฺพา สามารถประกอบ จตฺตฺตยชฺฌมานิกจิตฺเตสุ ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๓ ดวง, ปน ส่วน อปฺปมญฺญาโย อัปมัญญาเจตสิกทั้งหลาย ลพฺภณฺตีติ ย่อมประกอบ ปนฺนรสฺสุ ปญฺจมชฺฌมานิกจิตฺเตสุ แม้ในจตุตถฌานิกจิตทั้งหลาย ๑๕ ดวง, อิติ เพราะเหตุนี้ สงฺคโห การสังเคราะห์(เจตสิก) สตฺตวีสติมหัคคตจิตฺเตสุ ในมหัคคตจิต ๒๗ ดวงทั้งหลาย โหตีติ ย่อมมี ปญฺจกชฺฌมานวเสน ด้วยอำนาจแห่งฌานหมวด ๕ สพฺพถาปิ ๕ ประการครบถ้วน อิติ ด้วยประการฉะนี้.

[๓๙] ปญฺจตีส จตฺตฺตีส เตตฺตีส จ ยถากุภํ
พาดฺตีส เจว ตีเสตี ปญฺจธาว มหัคคเต.

เจตสิกทั้งหลายที่ประกอบกับมหัคคตจิต ๕ นัย อย่างนี้คือ เจตสิก ๓๕ ดวง เจตสิก ๓๔ ดวง เจตสิก ๓๓ ดวง เจตสิก ๓๒ ดวง และเจตสิก ๓๐ ดวง ตามลำดับ

เจตสิก ๓๒ เจตสิกทั้งหลาย คจฺจนฺติ ย่อมถึง สงฺคหฺ ซึ่งการสังเคราะห์เข้า มหคฺคเต ในมหัคคตจิต
 ปญฺจชาว ๕ นัยเทียว อิติ คือ ปญฺจตีสฺ เจตสิก ๓๕ ดวง จตฺตตีสฺ เจตสิก ๓๔ ดวง เตตฺตีสฺ จ เจตสิก
 ๓๓ ดวง พาตฺตีสฺ เจตสิก ๓๒ ดวง ตีสฺ เหว และเจตสิก ๓๐ ดวง.

กามาวจรโสภณจิตตสงคหนย

[๔๐] กามาวจรโสภเนสุ ปน กุสเสสุ ตาว ปจฺมทฺวเย อญฺญสมานา เตรส
 เจตสิกา, ปญฺจวิสฺติ โสภนเจตสิกา เจติ อฏฺฐตีสฺ ธมฺมา สงฺคหฺ คจฺจนฺติ,
 อปฺปมญฺญาวิริโย ปเนตฺถ ปญฺจปิ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพา, ตถา ทฺตฺตฺยทฺวเย
 ฅานวชฺชิตา, ตตฺตฺยทฺวเย ฅานสมฺปยุตฺตา ปิตฺวิชฺชิตา, จตฺตตฺยทฺวเย ฅานปีติ-
 วิชฺชิตา, เต เหว สงฺคยฺหนฺติ กิริยจิตฺเตสุปิ วิริตฺวิชฺชิตา, ตเถว จตฺตฺยปิ ทฺกฺเกสุ
 จตฺตฺยชาว สงฺคยฺหนฺติ. ตถา วิปาเกสุ จ อปฺปมญฺญาวิริตฺวิชฺชิตา เต เหว
 สงฺคยฺหนฺตีติ สพฺพธาปิ จตฺตฺยวิสฺติกามาวจรโสภณจิตฺเตสุ ทฺกฺวเสน ทฺวาทสชาว สงฺคโห
 โหตีติ.

ก็บรรดากามาวจรโสภณจิต เจตสิก ๓๕ ดวง คือ อัญญสมานเจตสิก ๑๓ ดวง และโสภณ
 จิต ๒๕ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกุศลจิต ๒ ดวงแรก อนึ่ง บัณฑิตพึงประกอบอัปมัญญา
 เจตสิก ๒ ดวง เข้าในกามาวจรโสภณจิตนี้เป็นดวงๆ ไปเท่านั้น เหมือนอย่างทีกล่ามาแล้ว
 เจตสิกเหล่านั้น เว้นปัญญาเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตคู่ที่ ๒ เจตสิกเหล่า
 นั้น เว้นปีติเจตสิก ที่เป็นญาณสัมปยุตต์ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตคู่ที่ ๓ เจตสิกเหล่า
 นั้น เว้นปัญญาเจตสิกและปีติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตคู่ที่ ๔ เจตสิกเหล่า
 นั้น เว้นวิริตเจตสิก ๓ ดวงย่อมถึงการนับเข้าเป็น ๔ นัย ในกามาวจรโสภณจิตทั้ง ๔ คู่ เหมือน
 อย่างนั้น ทำนองเดียวกันนี้ เจตสิกเหล่านั้น เว้นอัปมัญญาเจตสิกและวิริตเจตสิก ย่อมถึงการ
 นับเข้าในกามาวจรโสภณวิปากจิต ๔ คู่ เหมือนอย่างทีกล่ามาแล้ว เพราะเหตุนี้ ในกามาวจร
 โสภณจิต ๒๔ จึงมีสังคหนย ๑๒ นัย ด้วยการจำแนกออกเป็นคู่ๆ โดยประการทั้งปวง

ปน ก็ กามาวจรโสภเนสุ ในบรรดากามาวจรโสภณจิตทั้งหลาย อฏฺฐตีสฺ ธมฺมา เจตสิกทั้งหลาย ๓๕
 ดวง อิติ คือ อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา อัญญสมานเจตสิกทั้งหลาย ๑๓ ดวง ปญฺจวิสฺติ โสภนเจตสิก
 จ และโสภนเจตสิกทั้งหลาย ๒๕ ดวง คจฺจนฺติ ย่อมถึง สงฺคหฺ ซึ่งการสังเคราะห์ เข้า ปจฺมทฺวเย ในคู่ที่ ๑
 ก่อน กุสเสสุ ในมหากุศลจิตทั้งหลาย, ปน อนึ่ง อปฺปมญฺญาวิริโย อัปมัญญาเจตสิกและวิริตเจตสิกทั้ง
 หลาย ปญฺจปิ แม้ทั้ง ๕ ดวง (ปญฺทิตฺเตน) สงฺคยฺหนฺติ อันบัณฑิตย่อมสังเคราะห์เข้า เอตฺถ ในกามาวจรโสภ
 ณจิตทั้งหลายเหล่านั้น ปจฺเจกฺ เหว อย่างละดวง, ตถา เหมือนกันนั้น ฅานวชฺชิตา เจตสิกา เจตสิกทั้งหลาย
 อันเว้นจากปัญญา สงฺคยฺหนฺติ ย่อมสังเคราะห์เข้า ทฺตฺตฺยทฺวเย ในมหากุศลจิตคู่ที่ ๒, (เจตสิก) เจตสิก
 ทั้งหลาย ฅานสมฺปยุตฺตา อันประกอบด้วยปัญญา ปิตฺวิชฺชิตา อันเว้นจากปีติ สงฺคยฺหนฺติ ย่อมสังเคราะห์
 เข้า ตตฺตฺยทฺวเย ในมหากุศลจิตคู่ที่ ๓, (เจตสิก) เจตสิกทั้งหลาย ฅานปีติวิชฺชิตา อันเว้นจากปัญญา
 และปีติ สงฺคยฺหนฺติ ย่อมสังเคราะห์เข้า จตฺตตฺยทฺวเย ในมหากุศลจิตคู่ที่ ๔, เต เหว เจตสิกทั้งหลายเหล่านั้น
 วิริตฺวิชฺชิตา อันเว้นจากวิริต สงฺคยฺหนฺติ ย่อมสังเคราะห์เข้า กิริยจิตฺเตสุปิ ในกิริยาจิตทั้งหลายด้วย, ตถา

เหมือนกันนั้น (เต วิรติวชฺชิตา เจตสิกกา) เจตสิกทั้งหลายอันเว้นจากวิรติเหล่านั้น **สังคยหนฺติ** ย่อมสงเคราะห์ จตุธาว เป็น ๔ นัยเทียว **จตุสฺสปี ทุเกสฺสุ** ในคู้ทั้งหลาย ๔ คู้. ตถา เหมือนอย่างนั้น เต เอว เจตสิกทั้งหลาย เหล่านี้ **อปปมณฺณาวิริตวชฺชิตา** อันเว้นจากอปปมณฺณาวิริตเจตสิกและวิรติเจตสิก **สังคยหนฺติ** ย่อมประกอบ วิปากเกสฺ จ ในวิปากจิตทั้งหลาย **อิติ** เพราะเหตุนี้ **สังคโ** การประกอบ **ทวาทสธาว ๑๒** นัยนั้นเทียว ทุกวเสน โดยสามารถแห่งคู้ **จตุวิสตีคามาวจรโสภณจิตเตสฺ** ในกามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง **สพฺพถาปี** แม้ ทั้งหมด **อิติ** ด้วยประการฉะนี้.

[๔๑]	อภฺยจตีส สตฺตตีส	ทวยํ ฉตฺตีสกํ สุภ
	ปณฺยจตีส จตฺตตีส	ทวยํ เตตฺตีสกํ กฺริเย.
	เตตฺตีส ปาเก พาทตีส	ทวยเยกตีสกํ ภเว
	สเหตุคามาวจร-	ปฺญญปปากกริยามเน.

บรรดากามาวจรโสภณจิตอันมีมหากุศลจิต มหาวิปากจิต และมหากิริยาจิต ที่ประกอบด้วย เหตุ เจตสิก ๓๘ ดวง ๓ ๗ ดวงสองคั้ง และ ๓๖ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิต ที่เป็นกุศลจิต เจตสิก ๓๕ ดวง และ ๓๔ ดวงสองคั้ง และ ๓๓ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตที่เป็นกิริยาจิต เจตสิก ๓๓ ดวง ๓ ดวง สองคั้ง และ ๓๑ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในกามาวจรโสภณจิตที่เป็นมหาวิปากจิต

สเหตุคามาวจรปฺญญปปากกริยามเน ในบรรดากามาวจรโสภณจิตอันเป็นมหากุศล มหาวิปาก และมหากิริยาอันมีเหตุ **อภฺยจตีส** เจตสิก ๓๘ ดวง **สตฺตตีส ทวยํ** เจตสิก ๓๗ ดวง ๒ คั้ง **ฉตฺตีสกํ** และเจตสิก ๓๖ ดวง **ภเว** สามารถประกอบ **สุภ** ในมหากุศลจิต, **ปณฺยจตีส** เจตสิก ๓๕ ดวง **จตฺตตีส ทวยํ** เจตสิก ๓๔ ดวง ๒ คั้ง **เตตฺตีสกํ** และเจตสิก ๓๓ ดวง **ภเว** สามารถประกอบ **กฺริเย** ในมหากิริยาจิต, **เตตฺตีส** เจตสิก ๓๓ ดวง **พาทตีส ทวยํ** เจตสิก ๓๒ ดวง ๒ คั้ง **เอกตีสกํ** และเจตสิก ๓๑ ดวง **ภเว** สามารถประกอบ **ปาเก** ในมหาวิปากจิต.

[๔๒]	น วิชฺชนฺเตตฺถ วิรตี	กฺริเยสฺ จ มหคฺคเต
	อนฺนุตฺตเร อปปมณฺณา	กามปาเก ทวยํ ตถา.
	อนฺนุตฺตเร ฌานธมฺมา	อปปมณฺณา จ มชฺฌิเม
	วิริตี ฌานปีติ จ	ปริตฺเตสฺ วิเสสกา.

บรรดาโสภณจิตเหล่านี้ **วิริตี** เจตสิก ย่อมไม่ประกอบกับมหากิริยาจิต และมหัคคตจิต อปปมณฺณาวิริตเจตสิก ย่อมไม่ประกอบกับโลกุตตรจิต โดนทำนองเดียวกันนี้ ทั้งวิริตีเจตสิกและอปปมณฺณาวิริตเจตสิกทั้งสอง ย่อมไม่ประกอบกับกามาวจรวิปากจิต ฌานธรรมเป็นเจตสิกกระทำจิตให้มีลักษณะเฉพาะในโลกุตตรจิต ฌานธรรมและอปปมณฺณาวิริตเจตสิกกระทำจิตให้มีลักษณะเฉพาะในมหัคคตจิต อปปมณฺณาวิริตเจตสิก วิริตีเจตสิก ปญฺญาเจตสิก และปีติเจตสิก กระทำจิตให้มีลักษณะเฉพาะในกามาวจรโสภณจิต

เอตฺถ ในโสภณเจตสิกทั้งหลายเหล่านี้ **วิริตี** **วิริตี**เจตสิกทั้งหลาย **น วิชฺชนฺติ** ย่อมไม่ประกอบ **กฺริเยสฺ** ในกิริยาจิต **มหคฺคเต จ** และในมหัคคตจิต, **อปปมณฺณา** อปปมณฺณาวิริตเจตสิกทั้งหลาย **น วิชฺชนฺติ** ย่อมไม่

ประกอบ อนุตฺตเร ในโลกุตตรจิต, ตถา เหมือนกันนั้น ทวย อัมปัมญญาเจตสิกและวิรตีเจตสิก น วิชฺชนฺติ ย่อมไม่ประกอบ กามปาเป ในกามาวจรวิปากจิต.

ฌานธมฺมา เจตสิกที่เปื้องค์ฌานทั้งหลาย วิเสสกา (โทหนฺติ) มีความพิเศษ อนุตฺตเร ในโลกุตตรจิต(อัน สูงสุด), อปฺปมณฺเณ อัมปัมญญาเจตสิกทั้งหลาย วิเสสกา (โทหนฺติ) มีความพิเศษ มชฺฌิเม ในมหัคคต จิต(อันอยู่ท่ามกลาง), อปฺปมณฺเณ จ วิรตี ฌานปีติ จ วิรตีเจตสิก ปญฺเณาเจตสิก และปีติเจตสิก วิเสสกา (โทหนฺติ) มีความพิเศษ ปรีตเตสุ ในกามาวจรจิตทั้งหลาย(อันต่ำสุด).

อกุสลจิตตสงคหนย

[๔๓] อกุสเลสุ ปน โลกมุเลสุ ดาว ปจเม อสงฺขาริเก อญฺญสมานา เตรส เจตสิกา, อกุสลสาธารณา จตฺตารโ เจติ สตฺตรส โลกทิจฺฉิหิ สทฺธิ เอภฺนวิสติ ฌมฺมา สงฺคหํ คจฺจนฺติ.

อนึ่ง บรรดาอกุสลจิตทั้งหลาย เบื้องต้น ในโลกมุลจิต เจตสิก ๑๗ ดวง คือ อัญญสมาน เจตสิก ๑๓ ดวง และอกุสลสาธารณโยคีเจตสิก ๔ ดวง พร้อมกับโลกเจตสิกและทิจฉิเจตสิก รวมเป็นเจตสิก ๑๙ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอกุสลอสังขาริกจิตดวงที่ ๑

[๔๔] ตเถว ทฺติเย อสสงฺขาริเก โลกมาเนน.

โดยทำนองเดียวกันนี้ เจตสิก ๑๗ ดวงเหล่านั้น กับโลกเจตสิกและมานเจตสิก รวมเป็น เจตสิก ๑๙ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอกุสลอสังขาริกจิตดวงที่ ๒

[๔๕] ตติเย ตเถว ปีติวชฺชิตา โลกทิจฺฉิหิ สทฺ อญฺจารส.

โดยทำนองเดียวกันนี้ เจตสิก ๑๘ ดวงเหล่านั้นเว้นปีติเจตสิก พร้อมกับโลกเจตสิก และ ทิจฉิเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในอกุสลอสังขาริกจิตดวงที่ ๓

[๔๖] จตฺตเถ ตเถว โลกมาเนน.

โดยทำนองเดียวกัน เจตสิก ๑๘ เหล่านั้น พร้อมกับโลกเจตสิก และมานะเจตสิก ย่อม ถึงการนับเข้าในอกุสลอสังขาริกจิตดวงที่ ๔

[๔๗] ปญฺจเม ปน ปฏิมสมฺปยุตฺเต อสงฺขาริเก โทโส อิสฺสา มจฺฉริยํ กุกฺกจฺจณฺจาติ จตฺตฺหิ สทฺธิ ปีติวชฺชิตา, เต เอว วิสติ ฌมฺมา สงฺคยฺหนฺติ, อิสฺสามจฺฉริยกุกฺกจฺจานิ ปเนตฺถ ปจฺเจกเมว โยเชตพฺพานิ.

เจตสิกเหล่านั้นเว้นปีติเจตสิก พร้อมกับเจตสิก ๔ ดวงคือ โทสะ อิศสา มัจฉริยะ กุกกจ จะ รวมเป็นเจตสิก ๒๐ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอกุสลอสังขาริกจิตดวงที่ ๕ ซึ่งประกอบกับ ปฏิมะ ในอกุสลอสังขาริกจิตดวงที่ ๕ นี้ บัณฑิตพึงประกอบอิสสา มัจฉริยะ และกุกกจจะ เป็น ดวงๆ ไป

[๔๘] สสงขาริกปญจเกปิ ตเถว ถินมิทฺถุเชน วิเสเสตฺวา โยเชตพฺพา.

บัณฑิตพึงประกอบเจตสิกเหล่านั้นเข้ากับอกุศลสังขาริกจิตทั้ง ๕ ดวง โดยเพิ่มถิ่นเจตสิก และมีทศเจตสิกเข้าด้วย

[๔๙] ฉนฺทปิตฺวชฺชิตา ปน อญฺญสมานา เอกาทส, อุกุสลสาธารณา จตฺตาโร จาติ ปนฺนรต ฌมฺมา อุกุทฺตจฺจสทฺคเต สมฺปยุชฺชนฺติ.

อนึ่งเจตสิก ๑๕ ดวง คืออัญญสมานเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นปิติเจตสิกและฉันทเจตสิก และอกุศลสาธารณโยคีเจตสิก ๔ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในอุทัจจสัมปยุตตจิต

[๕๐] วิจิกิจฺจาสทฺคตฺตฺเต จ อธิโมกฺขวิรหิตา วิจิกิจฺจาสทฺคตา ตเถว ปนฺนรต ฌมฺมา สมฺปุลพฺพนฺตฺติ สพฺพธาปิ ทฺวาทสากุสลจิตฺตฺตฺปาเทสุ ปจฺเจกํ โยชฺยมาณาปิ คณฺนวเสน สตฺตธาว สงฺคหิตา ภวฺนฺตฺติ.

และเจตสิกเหล่านั้นเว้นอธิโมกขเจตสิก พร้อมกับวิจิกิจจาเจตสิก รวมเป็นเจตสิก ๑๕ ดวง ย่อมถึงการนับเข้าในวิจิกิจจาสัมปยุตตจิต เพราะฉะนั้น ในอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง จึงมีเจตสิกที่แม้จะได้รับการประกอบเป็นดวงๆ ไป ก็นับรวมเป็นสังคหณัยได้ ๗ นัยเท่านั้น

[๕๑] เอกุณวีสาฎฺจารส วิเสกวีส วีสติ
ทฺวาวีส ปนฺนรเสติ สตฺตธากุสเส จิตา.

ในอกุศลจิต ๑๒ มีสังคหณัย ๗ นัย คือ เจตสิก ๑๙ ดวง เจตสิก ๑๘ ดวง เจตสิก ๒๐ ดวง เจตสิก ๒๑ ดวง เจตสิก ๒๐ ดวง เจตสิก ๒๒ ดวง และเจตสิก ๑๕ ดวง

[๕๒] สาธารณา จ จตฺตาโร สมานา จ ทสาปเร
จุกุทฺตเสเต ปฺวจฺจนฺติ สพฺพากุสลโยคิโน.

เจตสิก ๑๔ ดวงเหล่านี้ คือ อกุศลจาสาธารณเจตสิก ๔ เหล่าอื่นคือ อัญญสมานเจตสิก ๑๐ ดวง เว้นฉันทเจตสิก ปิติเจตสิก และอธิโมกขเจตสิก ท่านเรียกว่า สัพพากุศลโยคีเจตสิก

อเหตุกจิตตสังคหณย

[๕๓] อเหตุเกสุ ปน หสนจิตฺเต ตาว ฉนฺทวชฺชิตา อญฺญสมานา ทฺวาทส ฌมฺมา สงฺคหํ คจฺจนฺติ.

ก็ บรรดาอเหตุกจิตทั้งหลาย ลำดับแรก ในหสิตูปปาทจิต อัญญสมานเจตสิก ๑๒ ดวง เว้นฉันทเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในหสิตูปปาทจิต

[๕๔] ตถา โวฏฺฐพฺพนเ ฉนฺทปิตฺวชฺชิตา.

โดยทำนองเดียวกันนี้ อัญญสมานเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นฉันทเจตสิกและปิติเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในโวฏฐัพพนจิต

[๕๕] สุขสนุติรณเณ จนทวี่ริยวชชิตา.

อัญญุสมานเจตสิก ๑๑ ดวง เว้นฉันทเจตสิกและวิริยเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในสันตிரณจิต

[๕๖] มโนธาตุดตติกาเหตุกปฏิสนธิยัคพะ จนทปี่ติวี่ริยวชชิตา.

อัญญุสมานเจตสิก ๑๐ ดวง เว้นฉันทเจตสิก ปี่ติเจตสิก และวิริยเจตสิก ย่อมถึงการนับเข้าในมโนธาตุ ๓ และอเหตุกปฏิสนธิจิตคู่หนึ่ง

[๕๗] ทวีปญจวิญญาณเณ ปกิณณกวชชิตา เตเยว สงคยหนุดีติ สพพถาปิ อญจารสสุ อเหตุเกสุ คณนวเสน จตุธาว สงคโห โหดีติ.

อัญญุสมานเจตสิกเหล่านั้นนั่นเอง เว้นปกิณณกเจตสิก ๖ ย่อมถึงการนับเข้าในทวีปญจวิญญาณจิต เพราะเหตุนั้น ในอเหตุกจิต ๑๘ ดวงนี้ มีสังคหณ์ ๔ นัยด้วยการจำแนกตามการนับ โดยประการทั้งปวง

[๕๘] ทวาทเสกาทส ทส สตุต จาติ จตุพพิโร
อญจารสาเหตุเกสุ จิตตุปปาเทสุ สงคโห.

ในอเหตุกจิต ๑๔ ดวง มีสังคหณ์ ๔ นัย คือ เจตสิก ๑๒ ดวง เจตสิก ๑๑ ดวง เจตสิก ๑๐ ดวง และเจตสิก ๗ ดวง

[๕๙] อเหตุเกสุ สพพตถ สตุต เสสา ยถารห
อิติ วิตุถารโต วุตโต เตตตีสวิธสงคโห.

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง ย่อมประกอบกับอเหตุกจิตได้ทั้งหมด ปกิณณกเจตสิก ๖ ที่เหลือย่อมประกอบได้ตามสมควร ข้าพเจ้ากล่าวสังคหณ์ไว้ ๓๓ นัย โดยพิสดาร ด้วยประการฉะนี้

[๖๐] อิตถั จิตตาวิชุตุตานั สมบโยคญจ สงคห
ถตวา เกท ยถาโยคัง จิตเตน สมมทุกิเส.

บุคคลเมื่อทราบสัมปโยคนัย ๓๖ นัย และสังคหณ์ ๓๓ นัย แห่งเจตสิกแล้ว พึงแสดงประเภทของเจตสิกเหล่านั้น ให้เสมอกันกับจำนวนของจิตตามสมควร

อิติ อภิธมมตถสงคเห เจตสิกสงคหวิภาโค นาม ทุติโย ปริจเฉโท.

จบปริจเฉทที่ ๒ ชื่อเจตสิกสังคหวิภาคในอภิธัมมัตถสังคหะ ด้วยประการฉะนี้

